



TARİHİ ÇEVREYİ KORUMADA TARİHİ ÇEVRE EĞİTİMİNİN ÖNEMİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

An Assessment On The Importance Of Historical Environmental Education In Conserving Historical Environment

Dr. Öğr. Üyesi. Abdullah KARATAŞ

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Niğde Sosyal Bilimler MYO, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, Niğde/Türkiye
ORCID ID: 0000-0002-5120-1203



ÖZET

Tarihi çevre bireylere kendi geçmişlerini daha iyi görebilme, onunla bütünleşebilme imkanı tanımakla birlikte, özüne dönmeleri konusunda onlara yardımcı olabilecek ipuçları, çeşitli yaşanmışlıklar da sunmaktadır. Ancak geçmişle bütünleşme konusunda tarihi çevrenin önemli bir işlevi olsa da bugün ne yazık ki pek çok tarihi yapı kentleşme ya da yapılaşma uğruna yok edildiği için böyle bir işlevi yerine getirememektedir. Bu noktada eğitim ve bilinçlendirmenin önemi daha iyi anlaşılmaktadır. Özellikle tarihi çevrenin korunarak gelecek kuşaklara güven içinde ulaştırılmasını hedefleyen tarihi çevre eğitiminin, bu bağlamda çok önemli bir araç olduğu söylenebilir. Bu çalışmanın amacı, tarihi çevrenin korunmasının gelecek kuşaklar için önemini vurgulayarak, bu korumada tarihi çevre eğitiminin rolü ve önemini ortaya koymaktır. Yapılan çalışmada, örnekleriyle birlikte ele alınan yerleşim merkezlerindeki tarihi değerler tarihi çevre olarak ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tarihi Çevre, Eğitim, Koruma, Kentleşme

ABSTRACT

While the historical environment provides individuals with the opportunity to see their past better and integrate with it, it also offers clues and various experiences that can help them return to their essence. However, although the historical environment has an important function in terms of integration with the past, unfortunately, many historical buildings cannot fulfill such a function today because they have been destroyed for the sake of urbanization. At this point, the importance of education and awareness is better understood. In this context, it can be said that historical environmental education, which aims to protect the historical environment and deliver it to future generations, is a very important tool. The aim of this study is to emphasize the importance of the protection of the historical environment for future generations and to reveal the role and importance of historical environmental education in this protection. In the study, the historical values in the settlements, which are considered together with their examples, are considered as the historical environment.

Key words: Historical Environment, Education, Conservation, Urbanization

1. GİRİŞ

Günümüzde toplumların öz benliği ile bütünleşmelerinde tarih şuurunu kazanmaları büyük önem taşımaktadır. Köklerinden, kendi özünden uzaklaşan toplumlar, zaman içerisinde kendi kimliklerine de uzaklaşacaklardır. Nitekim düşünce, giyim, yaşam tarzı, davranış ve konuşma biçimleriyle batı toplumlarının taklit edilmesi bunun en önemli delili olarak gösterilebilir. Tarihi çevre ise bireylere kendi geçmişlerini daha iyi görebilme, onunla bütünleşebilme imkanı tanımakla birlikte, özüne dönmeleri konusunda onlara yardımcı olabilecek ipuçları, çeşitli yaşanmışlıklar sunmaktadır. Ancak ne yazık ki tarihi çevre kentleşme uğruna Ancak tarihi çevre insanların bilinçsiz davranışları ile büyük zararlar görmektedir. Tarihi bir yapının üzerine çizimler yapılması, sprey boya ile boyanması, delici kesici aletler ile zarar verilmesi, çevresinde piknik yapılması ve ateş yakılmasıyla ortaya çıkan duman ve is ile ciddi hasarlar verilmesi, atıklar ile çevresinin kirletilmesi, kapı, pencere, duvar malzemesi olarak başka amaçlarla kullanılması gibi bir çok olumsuz davranış örnekleri sıralanabilir. Bu noktada eğitim ve bilinçlendirmenin önemi daha iyi ortaya çıkmaktadır. Özellikle tarihi çevrenin korunarak gelecek kuşaklara güven içinde ulaştırılmasını hedefleyen tarihi çevre eğitiminin, bu bağlamda çok önemli bir araç olduğu söylenebilir. Bu çalışmanın amacı, tarihi çevrenin korunmasının gelecek kuşaklar için önemini vurgulayarak, bu korumada tarihi çevre eğitiminin rolü ve önemini ortaya koymaktır. Yapılan çalışmada, yerleşim merkezlerindeki tarihi değerler tarihi çevre olarak ele alınmıştır.

2. KÜLTÜR VARLIKLARI OLARAK TARİHİ ÇEVRE

İnsan, belirli bir toplumda yaşamakta ve o toplumun bireyi olarak sosyal yaşam içinde bir kimlik kazanmaktadır. Bu kimliği toplumsal kültür ile zenginleşmekte gelecekte içinde bulunduğu toplumun bireyi olarak o toplumla bütünleşmesini sağlamaktadır. İşte bu bütünleşme sürecinde birer kültür varlıkları olan tarihi çevrenin de önemli bir rolünün olduğu unutulmamalıdır. “İnsanın tarih boyunca yarattığı kültürel değerlerin fiziksel çevreye yansımış olan görüntüsü” (Keleş, Hamamcı ve Çoban, 2009: 210) olan tarihi çevre, geçmiş dönemlere ışık tutarak geleceği aydınlatmaktadır.

“Tarihi çevre, tarih öncesinden günümüze değin değişik coğrafya ve zaman diliminde yaşamış insan topluluklarının yaratmış olduğu uygarlıkların ürünü olup, bu uygarlıkların yaşadıkları devirlerin sosyal, ekonomik, mimari ve kültürel özelliklerini yansıtan yerleşim yerleri ve bu yerleşim yerlerinin kalıntılarıdır.” (Özteke, 2004, 12).

İhtiyaçlar doğrultusunda ekonomik, sosyal ve yerel kaynaklar kullanılarak yaşanan çevre değiştirilmekte, uyarlanmakta ve nihayetinde kültürel çevre oluşturulmaktadır. Böylece her toplum kendi sosyal ve kültürel özellikleri ile tanımlanmaktadır. Tarihi çevre de bu kültürel çevrenin bir mirası niteliğindedir (Penna, 2018: 2). “Tarihsel-kültürel miras; geçmişle gelecek arasında bağ kuran, kimlik sorununu çözebilen, tarih derinliği ve bilinci yaratan, kuşaklararası iletişimi sağlayabilen; yenilenemez, sınırlı kaynak niteliği olan değerlerdir” (Kiper, 2004: 9). “Çeşitlilikleri ve zenginlikleri ile tarihi çevre, insanların yaşamına katkı sağlamakta, öğretmekte, eğitmekte ve gelişimini yönlendirmektedir” (Hatami, 2013: 8). Ancak her geçen gün artan çevre sorunları ile birlikte sadece doğa yok olmamakta, insanların geleneklerini sürdürdükleri, doğup büyüdükleri ve iz bıraktıkları bu tarihi çevreleri de yok olmaktadır. Geçmişten gelen bu izler yok oldukça yeni ve gelecek nesillerin geçmişleriyle olan bağlantıları da zayıflamakta, kopmaktadır. Bu nedenle tarihi çevrenin korunarak geleceğe güven içinde aktarılması ve bu kültürel miras ile gelecek nesillerin de bağlantı kurmalarının sağlanması gerekmektedir.

Toplumların kendi kimliklerini yansıtabilmelerinde, kültürel değerlerini ve tarihlerini koruyabilmeleri vazgeçilemez derecede önem taşımaktadır (Arabacıoğlu ve Aydemir, 2007: 2079). Tarihi ve kültürel değerlerine yabancı olan bir toplum için tarihi çevrenin korunmasının bir anlamı olmadığı gibi, geçmişle geleceği birbirine bağlayan bir köprü olan kültürel değerlerinin ve neticede kendi kimliğinin korunmasının da bir anlamı olmayacaktır. “Bu değerlerin yok olması, toplumlar arasındaki bağı, iletişimi ve dayanışmayı zayıflatmakta, giderek kimlik bunalımı ya da bir yere ait olamama “aidiyetsizlik” duygusu gibi sorunlar ortaya çıkarmaktadır” (Kiper, 2004: 9).

Tarihi çevre bir toplumun yaşanmışlıklarına, geçmişine ve uygarlıklara şahit olmuş değerler bütünüdür. Mahallelerin köşe başındaki çeşmeler, köprüler, hanlar, hamamlar, bedestenler, görkemli konaklar, köşkler, yalılar, anıtlar, türbeler, camiler, kutsal mekanlar, mimari eserler, sit alanları, mozaikler, kaleler, su kemerleri, taş yollar hepsi birer tarih tanıkları olarak toplumsal hayatın adeta yapı taşlarıdır. Hem kentlerin gösterişli süsleri hem de geçmişin sesleri olarak adeta buldukları kente karakter vermekte, kenttaşların ortak duyguda buluşmalarını sağlamaktadırlar. Ayrıca buldukları kentin estetik ve kültürel tarihine de tanıklık etmektedirler.

Yüzlerce yıl ayakta kalabilen bir tarihi çevrenin korunarak gelecek nesillere aktarılmasının sadece estetik ya da geçmişle bütünleşmek açısından düşünülmemesi gerekmektedir. Tarihi çevrenin korunmasının ekonomik anlamda da yararlı yönlerinin olduğu açıktır. Bu noktada turizmin çok önemli bir potansiyelinin olduğu unutulmamalıdır. Turizm amaçlı olarak eski binaların, tarihi çevrenin günümüzdeki mimari yapılardan farklı yönlerini görmek, deneyimlemek, gezmek günümüzde pek çok turist için ilgi alanı içerisinde yer almaktadır. Modern binalarda bulunmayan eski renkli mermer kaplamalar, dekoratif simgeler, el işçiliği oyma taşların ayırt edici özellikleri onları ilginç ve korunmaya değer kılmaktadır. O nedenle özellikle pek çok Avrupa devletinde böyle yapıların ciddi bir şekilde korunması daha önceden bu yana sağlanmaktadır. Tunçer’e göre (2012) İngiltere’de 1882 yılında “Eski Anıtları Koruma Yasası” ile tarihi çevrenin korunması; Fransa’da 1791 yılında “Millî Eğitim Komitesi”nin kurulması ile anıtların korunması; İtalya’da 1939 yılında kabul edilen “Artistik ve Tarihi Değeri Olan Varlıkların, Panoramik ve Doğal Güzelliklerin Korunması Yasaları” ile tarihi çevre ile birlikte doğal güzellikleri olan alanların da korunması amaçlanmıştır. Tarihi çevrenin korunmasının bir toplum için yararları şöyle sıralanabilir (Historic Hawai’i Foundation, 2021):

✓ **Kültürel:** Bir toplum, geçmiş dönemlere ait tarihi somut varlığa sahip olduğu ölçüde kültürel yönden zenginleşecektir.

- ✓ *Ekonomik*: Bir toplumdaki tarihi çevre korunup gerekli bakımları yapıldığında, turizm amaçlı ziyaretler artacak ve bu durum da ekonomik anlamda yarar sağlayacaktır.
- ✓ *Toplumsal*: Günümüze ulaşan tarihi çevre sayesinde geçmişi ile bağlantı kuran ve bununla gurur duyan toplum bireyleri, tarihi çevreyi koruma konusunda istekli olacaktır.
- ✓ *Gelişimsel*: İyi bir planlama ile tarihi çevrenin korunması, toplumun kültürel gelişim sürecine önemli katkılar sunacaktır.
- ✓ *Çevresel*: Bir toplum, bakımsız ve virane bir tarihi çevre yerine restore edilmiş ve yenilenmiş bir tarihi çevre içinde daha huzurlu hissedebilecektir.
- ✓ *Eğitimsel*: Yerel miras niteliğinde olan tarihi çevre öğrenilerek geçmiş daha iyi anlaşılabilir, kültürel değerlere saygı artabilecektir.

Tarihi çevrenin korunmasının ülkeler ve toplumları için yararlarının olduğu açıktır. Gerek yasal tedbirler gerekse koruma politikaları bu konuda ciddi adımlar atılmasını sağlayabilecektir. Ancak yasalar ve cezaların her ne kadar caydırıcı bir yaptırım olsa da insanlar bedelini ödedikten sonra aynı davranışlarını sürdürebilmektedir. Oysa eğitim ile insan davranışlarının istenilen yönde değiştirilebilmesi mümkündür. Tarihi çevre eğitimi de bu bağlamda yararlı olabilecektir. Böyle bir eğitim ile tarihi çevreye karşı bilinç seviyesi artırılan bireyler, daha duyarlı ve koruyucu davranışlar sergileyebilecektir.

3. TARİHİ ÇEVREYE İLİŞKİN SORUNLAR

Geçmişle bütünleşme konusunda tarihi çevrenin önemli bir işlevi olsa da bugün ne yazık ki pek çok tarihi yapı kentleşme ya da yapılaşma uğruna yok edildiği için böyle bir işlevi yerine getirememektedir. Oysa “tarihi çevre, geçmiş dönemlerin sosyal, kültürel ve ekonomik yapısını, yaşam biçimi ve doğa-bina ve bina-insan ilişkileri arasında kurdukları ilişkinin doğruluğu açısından büyük bir birikimin ifadesidir” (Hatami, 2013: 8). Bu nedenle, tarihi çevrenin öncelikle hukuki düzenlemelerle ciddi bir şekilde korunmasının bir gereklilikten çok zorunluluk olması gerekmektedir.

“Ülkemizde tarihi çevrenin belirli bir mevzuat çerçevesinde korunması Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerine kadar uzanmaktadır. Ancak modern anlamda koruma çalışmalarının Cumhuriyet dönemiyle başladığını ve asıl temellerinin 1951 senesinde yürürlüğe giren 5805 sayılı kanun ile kurulan Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu (GEEAYK) ile atıldığını söylemek yanlış olmayacaktır” (Levent, 2009: 63).

Tarihi çevrenin korunması ile ilgili hukuki çerçevenin köklü bir geçmişi olsa da günümüzde kentleşme hareketleri ile ciddi zararlar gördüğü yadsınamaz bir gerçektir. Arabacıoğlu ve Aydemir’ e göre (2007) hızlı kentleşme ve nüfus artışıyla birlikte ortaya çıkan plansız ve düzensiz yapılar tarihi çevrenin yok olmasındaki temel nedenlerden biridir. Bugün pek çok mahallenin, yerleşim yerinin ya da çevrenin tarih sahnesinden silindiği, korunabilecekken yerlerine devasa binalar, alışveriş merkezlerinin (AVM) yapıldığı yaşayanların tanıklığında bilinmektedir. Tüm dünyada benzer uygulamaların görüldüğünü söylemek mümkündür. Örneğin Irak-Kerkük’te AVM yapımı için yakılan Osmanlı yadigarı tarihi Kayseri Çarşısı’na büyük zarar gördüğü için yıkım raporu verilmiş, ancak “Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA)” aslına uygun olarak onarımı için faaliyetlerine başlamıştır (Bilgen, 2018). Tarihi eserlerin, onarım ve bakım faaliyetlerinin aslına uygun olarak yapılması hem kentlerin estetiği ve mimarisi hem de geçmiş ile bağlantının koparılmaması adına büyük önem taşımaktadır.

“Uygun bir koruma imar planına bağlı olmayan, sadece tek yapı ölçeğinde sorunu çözmeyi hedefleyen çalışmalar yeterli olmamakta, aksine bu tür çalışmalar ile ortaya çıkan değişim kentin mimarisinde geri dönülmesi güç bozulmalara neden olmaktadır” (Arabacıoğlu ve Aydemir, 2007: 205). Bozulmamış bir doğal ya da tarihi çevrede yaşamak bir insan hakkı olarak belirtilebilir. O halde insanların bu onurlu yaşam hakkının gerçekleştirilebilmesinin, doğal ve tarihsel çevrenin korunması ve sürdürülebilirliğinin başarılması ile sağlanabileceğinin unutulmaması gerekmektedir (Tekeli, 2009: 18). Böyle olmasına rağmen, ne yazık ki bazı tarihi eserler tamamen ortadan kaldırılarak, yerini geçmiş ile hiçbir bağlantısı olmayan ticari yapılara bırakılmaktadır. Bu önemli tarihi eserlerden biri de Ecyad Kalesi’dir. Mekke’de Osmanlı’dan kalan en değerli eserlerden Ecyad Kalesi, ne yazık ki yerine otel yapılmak üzere 2002 yılında yıkılmıştır (Ortaylı, 2015). Türkiye de arkeolojik ve tarihsel kültür varlıkları ile dünya uygarlığı içinde birinci sınıf yapıtlara sahip olmasına ve bu özelliği ile Akdeniz ülkeleri içinde ilk sırada gelmesine rağmen ne yazık ki bu tarihi çevreye ait tüm eser ve mimarinin Avrupa ölçütlerine göre korunup onarıldığı söylenemez (Özgünel, 1984: 21). Dünya ülkelerinde de benzer durum yaşanırken, bazı ülkelerde ise uzunca yıllar sonra tekrar ziyaret edildiğinde tarihi çevre açısından her şeyin aynı olduğu ve kentin dokusundaki değişmezlik ile vatandaşlarının bütünleştiği

görülmektedir. Bu bütünleşme ile turizm açısından ülke ekonomisinin de büyük yararlar sağladığı söylenebilir. Öger'e (2002: 31-32) göre İtalya'da, Roma'nın tarihi kent dokusunda bulunan parklar, meydanlar ve çeşmeler; Siena'nın merkezinde bulunan tarihi meydan "Piazza del Campo" ve orta çağdan bu yana tarihi dokusunu ve güzelliğini korumuş Floransa, her yıl yüz binlerce turisti İtalya'ya çekmektedir. Kentleşme ve sanayileşme uğruna tarihi dokunun yok edilmeden korunması, ülke ekonomileri açısından da büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle, kültürel miras niteliğinde olan tarihi dokunun korunmasında Kültür ve Turizm Bakanlığı en yetkili kuruluş olarak (Şimşek, 2014: 69) diğer kurumlar, yerel yönetimler ve sivil toplum örgütleriyle birlik ve bütünlük içinde çalışarak, etkili koruma politikalarının oluşturulup hayata geçirilmesinde elinden gelen gayreti göstermelidir. Aksi taktirde "yapılan her hata geçmiş uygarlıklardan günümüze kalan fiziksel izlerin silinmesine, bu nedenle de kimliğini yitirmiş bir fiziksel çevre ve bu çevrede köksüz ve kimliksiz bir sosyal yapı oluşmasına neden olacaktır." (Arabacıoğlu ve Aydemir, 2007: 205). Böyle bir durum ise önemli kültürel değerler olan tarihi dokunun korunmasını daha fazla güçleştirmektedir. Öger'e (2002: 32) göre Avrupa kentleri daha önceden sanayileşme ve kentleşme olgusunu bütün yönleri ile tamamlamış olduklarından, kentlerdeki halk sosyal ve kültürel yaşam kurallarını sağlam temeller üzerine oturabilmişler, tarihi dokularına daha iyi sahip çıkmışlardır. Ancak kırsaldan göç almaya devam eden kentlerin ne yazık ki aynı durumda olduğu söylenemez. Göç ile kentler sürekli büyürken, plansız ve imarsız bir şekilde kaçak yapılar yükselmeye devam etmekte ve ne yazık ki tarihi çevre bundan büyük zararlar görmektedir. Tarihi çevrenin dış etkenler ile zarar görmesi sadece kaçak yapılarla sınırlı kalmamaktadır. Kentleşme ve sanayileşme ile birlikte ortaya çıkan asit yağmurları da tarihi çevre üzerinde ciddi tehdit oluşturmaktadır.

Malezya'nın başkenti Kuala Lumpur'da yapılan bir araştırma bulguları (Omar and Rindam, 2011: 175), kentleşme ve sanayileşme süreciyle ilişkili asit yağmurlarının, tarihi çevre üzerinde ciddi olumsuz etkilerini ortaya koymaktadır. "Özellikle kış aylarında artan hava kirliliği sonucunda oluşan asidik yağmurlar, kültürel mirasın en önemlilerinden olan tarihi eserleri olumsuz yönde etkilemekte ve bozulmalarını hızlandırmaktadır" (Büyükcakıncı, 2010: 48). Oysa kültürel değerler tüm uluslar için bir zenginliktir. Her ne sebeple olursa olsun, bu zenginliklerin korunması ve gelecek nesillere güven içinde ulaştırılması gerekmektedir. Taraf olunan pek çok uluslararası anlaşmaya uygun davranılması da bunu gerektirmektedir. Türkiye'nin de bu bağlamda taraf olduğu önemli anlaşmalar bulunmaktadır.

"Kültür ve doğa varlıklarının korunması konusunda tarihsel süreç içinde önemli kilometre taşlarından Carta Del Restauro - Restorasyon Bildirgesi 1931 yılına aittir. Daha sonra, 1964 yılında yayımlanan ve genişletilmiş kavramlarıyla geçerliliğini koruyabilmiş olan Venedik Tüzüğü, konut çevrelerinin de korunmaya değer varlıklar olduğunu uluslararası platformda yasallaştıran 1975 Amsterdam Bildirgesi, özgünlüğün önemini vurgulayan 1994 Nara Bildirgesi, Türkiye Cumhuriyeti'nin de kabul ettiği, çeşitli çalışmalarda yansımalarını bulan uluslararası belgelerdir" (Asatekin, 2004: 110).

Somut kültürel değerler olarak tarihi çevrenin korunması konusunda uluslararası çalışmalar, anlaşmalar yapılmış olsa da anlaşmaya yönelik taahhütlerin tam olarak yerine getirildiği ne yazık ki söylenemez. Kentleşme ve sanayileşmede Türkiye'nin lokomotif niteliğinde olan İstanbul için de diğer kentler için de bu durumun aynı olduğu söylenebilir. İstanbul'da tarihsel çevre kentleşme uğruna ciddi anlamda zarar görmektedir. "Günümüzde İstanbul'un anılarının bir bir yok olduğunu ve geleneksel silüetinin yerini gökdelenlerin aldığını görüyoruz" (Ersen, 2012: 21). Geçmiş yaşamla bağlantı kurulmasını sağlayan tarihi ve kültürel değerler, kent yaşamında anıları diri tutarak çok önemli bir işlevi yerine getirmektedir. Ancak İstanbul'da "1980 sonrası Tarlaş Bulvarı'nın açılması, Haliç kıyılarının tümel yıkımı gibi acele ve plansız uygulamalar yapılmıştır. Oysa özellikle Haliç kıyısında eski dokuyu ve erken endüstri yapılarını koruyarak seyreltme esaslı bir yeşil alan düzenlemesi gerçekleştirilebilirdi" (Ersen, 2012: 21). Benzer uygulamaları ne yazık ki farklı illerde görebilmek de mümkündür. Ancak örnek alınabilecek uygulamaları görebilmek de mümkündür.

"Sivas kenti zengin Selçuklu mirasını ayağa kaldırırken Cumhuriyet mimarlık mirasını da aynı özenle korumaktadır. Bursa'da, Gaziantep'te, Tokat'ın Niksar, Adana'nın Kozan, Sinop'un Boyabat ilçelerinde kaleler kent yaşamıyla buluşmaktadır. İzmir'de havagazı fabrikası, Eskişehir'de un siloları, kiremit fabrikaları, Bursa'da Merinos yün fabrikası, Aydın'ın Sultanhisar ilçesinde zeytinyağı fabrikası endüstri mirasımızın seçkin örnekleri olarak kentlinin hizmetine sunulmaktadır." (Dedehayır, 2010: 86)

Görüldüğü gibi geçmiş kuşaklardan gelecek kuşaklara adeta birer köprü niteliğinde olan tarihi çevre unsurları kent yaşamıyla bütünleşebilmekte, yaşatılabilmektedir. "Korunan tarihi yapı ve dokuların, tarihin her dönemini ve geçmiş yaşamın her boyutunu tüm çeşitliliği içinde yansıttığı, koruma uygulamalarının niteliğinin her geçen gün arttığı gözlemlenmektedir" (Dedehayır, 2010: 86). Bu nedenle tarihi çevreye sahip çıkılarak koruma

bilincinin tüm toplumda yaygınlaştırılması gerekmektedir. Bu bilinci topluma eğitimle kazandırmak mümkündür.

4. TARİHİ ÇEVRE EĞİTİMİ, İÇERİĞİ VE ÖNEMİ

Çevre çok geniş bir anlam ifade etmektedir. Tüm canlıların yaşadıkları her alan çevrenin kapsamındadır. Her canlı yaşadığı çevresinde doğup büyüme, yaşam mücadelesi vermekte ve nihayetinde ölmektedir. Canlılar için bu kadar önemli bir kavram olarak çevre, Çevre Kanunu'na göre (2872 Sayılı Çevre Kanunu/md.2); "canlıların yaşamları boyunca ilişkilerini sürdürdükleri ve karşılıklı olarak etkileşim içinde buldukları biyolojik, fiziksel, sosyal, ekonomik ve kültürel ortamı" olarak tanımlanmaktadır. Çevrenin tanımından da anlaşılacağı üzere kültürel ortam da çevrenin bir unsurudur ve bu kültürel ortam içinde tarihi çevrenin uygarlıkların somut kültürel mirası olduğu söylenebilir. Bu mirasın kuşaklar boyu sürdürülmesi ve korunarak muhafaza edilmesinde tarihi çevre eğitiminin çok önemli bir rolü ve önemi vardır. Ancak tarihi çevre eğitimine değinilmeden önce çevre eğitiminin tanımlanmasında fayda görülmektedir.

"Çevre eğitimi, çevre bilincine sahip, çevre dostu davranışlar gösteren bireyleri yetiştirmede kullanılan bir araçtır. Çevre sorunları, çevre bilincine sahip bireylerin çalışmalarıyla azaltılabilecek veya ortadan kaldırılabilecektir." (Öztürk ve Erten, 2020: 146). "Çevre eğitimi, her düzeyde insanın çevreyi anlamak, onun içinde kendi yer ve rolünü fark etmesini sağlamak, çevreyi etkileyen tüm faktörlerden elden geldiğinde haberdar ve bu bağlamda bilinçli olmasına yönelik bir eğitimidir." (Özbuğutu, Karahan ve Tan, 2014: 394). Çevrenin korunması ve geliştirilmesi sürecinde çevre eğitimi çok önemli bir araç olarak yaygın bir şekilde kabul edilmektedir. Yerel, ulusal ve küresel düzeyde sosyal olarak aktif, problem çözücü, eleştirel ve katılımcı bir süreç olarak ele alınması gereken çevre eğitiminde asıl amaç, bu sürece tüm toplumu dahil edebilmektir. Ancak böyle bir eğitim ile toplumda çevre okur yazar oranı artabilecek, sorumluluk duygusu gelişebilecektir. Bu noktada, çevre eğitiminin sadece bilgi verme sürecinden daha geniş bir anlam ifade ettiği açıkça görülmektedir. Çevre eğitimi, olumlu sosyal dönüşüm ve yeni bir çevre etığının geliştirilmesini sağlamak için bireylerin, grupların ve tüm toplumun baskın çevresel tutum ve davranış kalıplarını değiştirmeyi hedefleyen bir süreçtir (Spork, 1992: 247). Tarihi çevre eğitimi de bireylerde tarihi çevreye yönelik korumacı davranışların geliştirilmesini, bu konuda toplumda bir değişimin başlatılmasını hedeflemektedir.

Kültürel zenginliklerin sürdürülebilirliği için öncelikle toplumda sürdürülebilir kültürel düşünce yapısının oluşturulması gerekmektedir (Penna, 2018: 2). Böyle bir düşünce yapısının oluşturulmasında ise tarihi çevre eğitimi çok önemli bir araç olarak gösterilebilir. "Tarihi çevre eğitimiyle, bireylerin ve dolayısıyla da toplumun tarihi çevre ile ilgili konularda duyarlılık kazanması, belli tutum ve değerlerinin gelişmesi, bunu davranışlarına yansıtması, tarih ve kültür mirasını koruma bilincine sahip olması amaçlanmaktadır" (Alkış ve Oğuzoğlu, 2005: 350). Tarihi çevrenin sürdürülebilirliği ancak böyle bir eğitim ile o çevrede yaşayan insanların bilinçlendirilmesi ile sağlanabilecektir. Tarihi çevre eğitimi ile çevreye yönelik davranışları istenilen yönde değiştirilen bireyler, tarihi çevrenin geçmiş ile bağlantı kurmada ve ülke ekonomisindeki rolünü daha iyi kavrayabileceklerdir. Tarihi çevreye karşı duyarlılıkları geliştirilen bireyler, aynı zamanda tarihi çevreyi koruyup ona sahip çıkacaklardır. Ancak içinde yaşadıkları tarihi çevrenin önem ve değerini anlamaktan yoksun bireylerden, onları koruması beklenemez. Oysa tarihi çevre, bulunduğu kentin kimliğiyle özdeşleştiği kadar kentlilerle de özdeşleşmektedir. Çeşmesi, köprüsü, okulu, camisi, mezar taşları ile toplumun adeta ortak kimliği ve hafızası olan tarihi çevreler, kültürel miras niteliğinde geçmişe dair pek çok yaşanmışlıkları barındırmaktadır. Böyle bir ortak geçmişin izlerinin silinmesi bir kültürün de yok edilmesi anlamına gelmektedir. Tarihi çevreye sahip çıkarak yaşatılması, tüm toplumun sorumluluğu olmalıdır. Bu konuda istenilen sonuçlara ulaşılabilmesi için öncelikle toplumsal farkındalığın oluşturulması ve bireylerde tarihi çevreye karşı olumlu yönde davranış değişikliğinin kazandırılması gerekmektedir. Sıkı yasalar ve caydırıcı cezalarla bir yere kadar önlem alınabilse de insanların yaşadıkları çevrelere yönelik davranışları eğitimle değiştirilmedikçe pek de istenilen sonuçların alınması mümkün görünmemektedir. Her şeyden önce toplumda çevre bilincinin artırılması ve tarihi çevrenin korunmasının önem ve değerinin tarihi çevre eğitimi ile bireylere aşılması gerekmektedir. Tarihi çevre eğitimi ile yapılabilecek faaliyetler öncelik sırasına göre şöyle sıralanabilir:

Tarihi çevre eğitiminin, öncelikle örgün eğitim kapsamında, ilköğretimden üniversiteye her seviyedeki eğitim kurumunda bir ders niteliğinde okutularak öğretim programlarına dahil edilmesi ve bu konuda bir an önce harekete geçilerek gerekli düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. "Gelişmiş ülkelerdeki tarihi çevre eğitimine yönelik programlar incelenerek, Türkiye için en uygun programların belirlenmesi amacıyla gerekli çalışmalar yapılmalı, ancak ülkemiz koşulları dikkate alınarak bu programların entegrasyonu sağlanmalıdır" (Alkış ve Oğuzoğlu, 2005: 45). Yaygın eğitim niteliğinde olan tarihi çevre eğitimi kapsamında ise toplumda

bir seferberlik niteliğinde hareketlenmenin sağlanması, verimli sonuçlar alınması adına büyük önem taşımaktadır.

“Her yaş ve meslekten bireylere dönük tarihi çevre eğitimi programı ve öğretim materyali, modern program geliştirme ve öğretim yöntemleri ile Milli Eğitim Bakanlığı kontrolünde olmak üzere Turizm ve Kültür Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve ilgili bakanlıkların da ortak çalışmalarıyla hazırlanmalıdır” (Alkış ve Oğuzoğlu, 2005: 45).

Yaygın eğitim çerçevesinde, kent merkezinde yerel yönetimler ve il valiliklerinin ortak çabalarıyla, her seviyedeki eğitim kurumlarının da desteğini alarak halka yönelik seminer ve eğitim programlarının düzenlenmesi, halkı bilinçlendirme konusunda yararlı sonuçlar alınmasını sağlayabilecektir. Okullar, üniversiteler ve diğer eğitim kurumlarının ev sahipliğinde ya da yaz döneminde açık alanlarda halkın kendi tarihi çevresinde yer alan tüm eser, anıt ve mimari dokular görsel sunumlarla halka tanıtılarak ilk adım atılabilir. Bu tanıtımın nasıl ve nerede yapılacağı daha önceden halka radyo, internet, sosyal medya, yerel TV, afiş, broşür yolu ile duyurulmalıdır. Belediyelerin resmi internet sitelerinden de hem duyuru, hem de tarihi çevreye ilişkin detaylı bilgilendirme konularında yararlanılabilir. Yapılacak tarihi çevre eğitimi kapsamında hedef kitlelerin önceden belirlenerek, farklı yaş ve meslek grupları için ayrı ayrı programların uzmanlar eşliğinde düzenlenmesi eğitimin amacına ulaşması açısından büyük önem taşımaktadır. Örneğin; mahallelere gezici kütüphane hizmetiyle özellikle kırsal alanlarda yaşayan çocuklara tarihi çevre bilinci aşılanabilir. Sadece çocuklara değil, çocuklarla birlikte ailelerinin de çevreye ilişkin bilgi ve farkındalıkları artırılabilir. Yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşlarının katkılarıyla ve deneyimli eğitimci rehberliğinde, özellikle imkanı olmayan aileler için tarihi çevreyi tanıtıcı şehir turları düzenlenebilir. Aileleriyle birlikte tarihi çevresini gören, gezen çocuklar daha fazla bilgi edinmiş olacaklardır. Kamu kurumlarında çalışanlar için mesai saatlerinin dışında ya da hafta sonlarında çevrimiçi bilgilendirme ve tarihi çevreyi tanıtım toplantıları yapılabilir. Diğer kurum ve kuruluş çalışanları için de aynı yöntem uygulanabilir. Daha sonraki adımda, tarihi çevreyi korumanın neden önemli olduğu konusunda bilinçlendirilme yapılmalıdır. Çünkü halk, tarihi çevrenin kendi kültürünün bir parçası olduğunu yani neyi neden koruması gerektiğini bilir ve inanırsa, tarihi çevreye de sahiplenecektir. Tarihi çevrenin zarar görmesi halinde, yasalar çerçevesinde ne yapılması ve nereye başvurulacağı bilinmesi gerekmektedir. Bu konuda barolar ve emniyet birimlerinin desteği alınarak, aydınlatıcı konferanslar verilip seminerler düzenlenebilir. Tarihi çevreye asit yağmurlarının verdiği tahribat ile ilgili olarak, önleyici tedbirler alınmasının önemine ilişkin sanayi kuruluşlarına ve kent merkezlerindeki konut ve site yöneticilerine yönelik bilgilendirici seminerler verilebilir.

Tarihi çevre eğitiminin çevre değerlerinin korunmasında verimli sonuçlar alınmasına katkı sağlayacağı açıktır. Daha önce aynı topraklarda yaşamış medeniyetlere ait pek çok tarihi eserin yurt dışına kaçırılarak izinin kaybolmasının engellenmesinde de böyle bir eğitim önleyici tedbir olarak kullanılabilir. Çünkü tarihi çevresi hakkında bilgilenen halk, onu koruyup sahiplenerek her hangi bir yağmacılığa karşı daha iyi gözetebilecektir. Eski dönemlere ait kaybolan ahşap oymalı cami kapı ve çinileri, tarihi çeşmelerin çalınan kitabeleri ya da yok olan Osmanlı dönemi mezar taşları buldukları çevrede yaşayan halk tarafından sadece yetkilileri haberdar etmek suretiyle korunmuş olsalardı bugün onları hiç kimse ait oldukları yerden alıp götürmeyecekti.

Tarihi çevre eğitimi ile bilgilenen halk aynı zamanda tarihi çevresini de temiz tutacaktır. Bugün pek çok tarihi eser ambalaj atıkları, çöp yığınları ve üzerine yazılar yazmak suretiyle kirletilerek ya da yanı başına uyumsuz yapılar inşa edilerek estetikten yoksun bir duruma getirilmektedir. Bu konuda özellikle belediye personelinin hizmetiçi eğitimlerle bilgi ve farkındalıklarının artırılması, bu duruma anında müdahale edebilmeleri ve önleyici tedbirler almaları konusunda büyük önem taşımaktadır. Tarihi çevrenin önemi ve değerinin sadece teorik bilgilerle kitaplarda sınırlı kalmasının yeterli olacağı söylenemez. Böyle bir eğitimin tüm toplumu kapsamaması ve yerinde uygulamalı eğitimlerle, tarihi çevreyi göstererek, tanıtarak verilmesi daha yararlı sonuçlar alınmasını sağlayabilecektir. Bu bağlamda, tarihi çevre eğitimi verecek eğitimcilerin, eğitimin başarı ve amacına ulaşmasında hayati derecede önem taşıdığı unutulmamalıdır. Halkı bu konuda bilinçlendirecek eğitimcilerin alanında uzman, iletişimi kuvvetli ve sorumluluk taşıyan bireyler arasından seçilmesi ve bu konuda toplumun her alanına ulaşabilmeleri tarihi çevre eğitiminin hedefine ulaşmasında büyük rol oynayacaktır. Tarihi çevreyi koruyucu davranışların oluşturulması ancak özverili bir şekilde çalışma ile sağlanabilecektir.

5. SONUÇ ve ÖNERİLER

Her geçen gün çevre sorunları artarken tarihi çevre de zarar görmektedir. Özellikle artan nüfus ile birlikte hızlı ve çarpık kentleşmenin neden olduğu sorunlar ve kirlilik tarihi çevre için ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. Oysa tarihi çevre, günümüz ile geçmişini birbirine bağlayan uygarlık tarihinin konuşan belgeleri niteliğindedir. Bu

belgelerin korunarak gelecek kuşaklara ulaştırılması, tüm vatandaşların en temel görev ve sorumlulukları arasında yer almalıdır. Ne yazık ki tarihi çevre yönünden oldukça zengin bir ülke olan Türkiye’de oldukça kayıplar verilmiş, tarihi eserler, hanlar, hamamlar, köprü ve daha niceleri yapılaşma uğruna bir daha dönememek üzere tarih sahnesinden silinmiştir.

“İnsanlık tarihine yön veren dönüşümlere tanıklık etmiş, benzersiz bir coğrafyanın zengin mirasına sahip olan Türkiye’de, koruma hareketinin 2000’li yıllara kadar dağınıklığından kurtulamadığı, başarısız bir görünüm sergilediği bilinen bir gerçek. Bu yöndeki sınırlı, kesintili ve tepeden inme girişimler halk kesimlerine koruma bilinci kazandırmadı, tarihi ve kültürel değerleri korumanın önemi topluma anlatılamadı, ekonomik ve toplumsal dönüşümlerin çalkantılarına karşı durulamadı, yaygın bir yıkım, kıyım ve kayıp yaşandı. Bunlara eklenen kurumlar arası eşgüdüm eksikliği, kaynak yetersizliği ve uzman kadroların hazırlıksızlığı ile kararlılık ve süreklilikten yoksun çabalar, Türkiye’de etkin bir koruma politikasının yerleşmesini başarısız kılmıştır” (Dedeşayır, 2010: 6).

Günümüzde, tarihi çevreyi koruma politikalarının harekete geçirilerek, bu konuda ciddi yasaların uygulamaya koyulması çok önemli adımlar olarak belirtilebilir. Yasal tedbirler olarak özellikle tarihi çevrenin kentleşme ve yapılaşma uğruna yok edilmesi ya da zarar görmesinin önüne geçilmesi, yurt dışı ya da yurt içi her türlü tarihi eser kaçakçılığına karşı, kültürel mirasımız olan tüm tarihi eserlerin titizlikle envanterinin tutulması ve bu konuda yaptırımların ağırlaştırılması gerekmektedir. Ancak her ne kadar yasalar ve cezalarla önlem alınmaya çalışılsa da bu konuda istenilen sonuçlara, toplumun bilinç seviyesi artırılarak ulaşılabilecektir. “Bir toplumda doğal ve tarihi değerlere saygılı bir yaşamın gelişebilmesi, toplumda böyle bir kültürün gelişmiş olması ve o toplumdaki bireylerin bunu içselleştirmiş olmasına bağlıdır. Ama bu konu toplumda kültürün kendiliğinden oluşumuna bırakılmaz, müdahale edilmelidir” (Tekeli, 2009: 18). Bu müdahalede en önemli ve etkin araçlardan biri de eğitimidir.

Tarihi çevrenin korunması için öncelikle tarihi çevre eğitimine ilköğretim düzeyinden başlanması ve bunun yüksek öğrenim de dahil eğitimin her aşamasında kültür dersleri olarak verilerek tarihsel çevrenin korunması gerekliliği fikri genç nesillere aşılanmalıdır (Özgünel, 1984: 21). Ancak bu derslerin sadece ezber bilgilerle teorik olarak değil uygulamalı olarak tarihi eserleri yerinde görerek, ziyaret ederek yapılması daha yararlı olacaktır. Ayrıca “tarihi çevre eğitiminin hedef kitleleri sadece belirli yaş sınırları içinde olan öğrenciler değil, aynı zamanda yetişkinlerin de olması gerektiğinden, örgün eğitimin yanında yaygın eğitim de asla ihmal edilmemelidir” (Alkış ve Oğuzoğlu, 2005: 45). Bu bağlamda, özellikle halka en yakın kuruluşlar olarak yerel yönetimlerdeki personelin hizmetiçi eğitimlerle bilinçlendirilmesi büyük yarar sağlayacaktır.

Hizmetiçi eğitim alan yerel yönetim personelinin, kent merkezleri, ilçe ve köyler de dahil olmak üzere tarihi çevreyi koruma konusunda seminer, konferans, sunumlarla halka yönelik bilinçlendirme faaliyetlerinde bulunması ve bunu dönemselsel olarak tekrar etmesi, halkta tarihi çevreye karşı korumacı davranışların oluşmasını sağlayabilecektir. Zaten Özgünel’e göre (1984: 21), tarihi çevrenin korunmasında başarıya halkın destek ve gözetimi olmadan ulaşılması mümkün değildir. Yerel yönetimler vasıtasıyla yapılacak böyle bir eğitim hareketine, halkın tarihi çevreyi koruma ile ilgili her türlü faaliyetlere katılması ve desteğinin sağlanması mümkün olacaktır. Çünkü neyi, ne için koruduğunu ve bunun kendi geleceği açısından önemini kavrayan her birey gönüllü olarak tarihi çevresini sahiplenecek, bu konuda elinden gelen gayret ve desteği sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Alkış, S. & Oğuzoğlu, Y. (2005). “İlköğretim Öğrencilerinin Tarihi Çevre Bilgisinin Değerlendirilmesi”, *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18 (1): 23-46.
- Alkış, S. & Oğuzoğlu, Y. (2005). “Ülkemiz Koşullarında Tarihi Çevre Eğitiminin Önemi Ve Gerekliliğini Arttıran Etkenler”. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18 (2): 347-361.
- Arabacıoğlu, P. & Aydemir, I. (2007). “Tarihi Çevrelerde Yeniden Değerlendirme Kavramı”, *Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi E-Dergisi*, 2 (4): 204-212.
- Asatekin, G. N. (2004). *Kültür ve Doğa Varlıklarımız Neye, Niçin, Nasıl Korunmalıyız?*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı DÖSİMM Basımevi, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- Bilgen, Y. (2018). “AVM Yapmak İçin Yakmışlar”. Erişim Adresi: <https://www.yenisafak.com/dunya/avm-yapmak-icin-yakmislar-3412061>, (12.07. 2021).
- Büyükakıncı, Y. (2010). “Hava Kirliliğinin Tarihi Eserlere Etkisi Ve Alınması Gereken Önlemler”. *Anadolu Bil MYO Dergisi*, Sayı: 19: 47-52.

- Dedehayır, H. (2010). “Yerelden Ulusala Ulusaldan Evrensele Koruma Bilincinin Gelişim Süreci”, Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma Vakfı, İstanbul.
- Ersen, A. (2012). “Türkiye’de Tarihi Çevre Koruma(Ma) Tarihi Ve Rekonstrüksiyon Üzerine Düşünceler”, *Restorasyon Konservasyon Çalışmaları*, Sayı:12, ss.3-25.
- Hatami, M. (2013). “Tarihi Kent Merkezlerinin Koruma Sorunları, Urmiye Tarihi Kent Merkezi Üzerine Bir Araştırma”. *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Historic Hawai’i Foundation. (2021). “Helping People Preserve Historic Places”. Erişim Adresi: <https://historichawaii.org/resource-center-2/why/>, (27.06. 2021).
- Keleş, R., Hamamcı, C. & Çoban, A. (200). Çevre Politikası, İmge Kitabevi, Ankara.
- Kiper, P. (2004). “Küreselleşme Sürecinde Kentlerin Tarihsel-Kültürel Değerlerinin Korunması-Türkiye-Bodrum Örneği”, Doktora Tezi, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara.
- Levent Sarıkaya, Y. (2009). “Tarihi Çevre Koruma Mevzuatına Genel Bir Bakış”. P. Aykaç (Ed.). *Tarihi Çevre Koruma ve Planlama* içinde (s. 62-67), TMMOB Mimarlar Odası Yayını, Ankara.
- Omar, M. Z. & Rindam, M. (2011). “The Impact Of Acid Rain On Historical Buildings In Kuala Lumpur, Malaysia”. *Design Principles And Practices: An International Journal*, 5 (6): 175-191.
- Ortaylı, İ. (2015). Erişim Adresi: <https://twitter.com/ilberortayligsu/status/647126944597864448>, (02.06. 2021).
- Öger, V. (2002). “Açılış Konuşması”. *Türkiye’de Tarihi Kent Dokularının Korunması ve Geleceğe Taşınması Sempozyumu Kitabı* içinde (s. 27-41). Yayına Hazırlayan: N. Beşbaş, M. Sevinç, Kültür Bakanlığı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü Yayını: 2933, Ankara.
- Özbuğutu, E., Karahan, S. & Tan, Ç. (2014). “Çevre Eğitimi Ve Alternatif Yöntemler – Literatür Taraması”. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11 (25): 393-408.
- Özgünel, C. (1984). “Arkeolojik Alanlarda Koruma ve Onarım”, *Mimarlık Dergisi*, 22 (3-4): 21.
- Özteke, H. (2004). “Ortaöğretimde Sanat Eğitimi İle Tarihi Çevre Bilincinin Geliştirilmesi”. *Yüksek Lisans Tezi*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Öztürk, E. ve Erten, S. (2020). “Uluslararası Bir Çevre Eğitimi Programı Olan Yeşil Kutu Projesinin Fen Bilgisi Öğretmen Adaylarının Çevreye Yönelik Tutumu, Çevre Bilgisi Ve Çevre Dostu Davranışlarına Etkisi”. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi-ESTÜDAM Eğitim Dergisi*, 5 (2): 145-166.
- Penna, K. N. (2018). “Cultural Heritage As An Educational Base For The Traditional Pillars Of Sustainable Development”. Conference Paper, *6th International Conference in Heritage and Sustainable Development*. 12-15 June, Granada, Spain.
- Spork, H. (1992). “Environmental Education: A Mismatch Between Theory And Practice”. *Australian Journal of Environmental Education*, Vol. 8, pp. 147-166.
- Şimşek, G. (2014). “Kültürel Miras Ve Yeni Biçimlenme Süreci Üzerine Bir Değerlendirme”. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi*, 3 (8): 67-92.
- Tekeli, İ. (2009). Kültür Politikaları ve İnsan Hakları Bağlamında Doğal ve Tarihi Çevreyi Korumak. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Tunçer, M. (2012). “Avrupa’da Tarihsel Ve Kültürel Çevre Korunması”. Erişim Adresi: <http://mehmeturbanplanning.blogspot.com/2012/02/avrupada-tarihsel-ve-kulturel-cevre.html>, (17.07.2021).